

МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ: МАЗМУНИ, ИМКОНИЯТЛАРИ ВА КАМЧИЛИКЛАРИ

Солиха Нарзуллоевна Аллаярова

Ўзбекистон Миллий университети докторанти (DSc), фалсафа фанлари номзоди

Умида Ҳикматилло кизи Сайитова

Ўзбекистон Миллий университети Психология (фаолият турлари)

мутахассислиги магистранти

АННОТАЦИЯ

Мақолада масофавий таълим мазмуни, афзалликлари, таълимни ташкил этишнинг бошқа шаклларида устун жihatлари ва камчиликлари таҳлил қилинган. Таълим тизимида ахборот коммуникация технологияларининг аҳамияти ортиб бориши ва бу жараённинг ўқитувчи ҳамда талаба руҳиятига таъсири тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: таълим, масофавий таълим, интернет, ахборот коммуникация технологиялари.

DISTANCE LEARNING: CONTENT, POSSIBILITIES AND DISADVANTAGES

Soliha Narzulloevna Allayarova

Doctoral student of Pedagogy and General Psychology Department of National University of Uzbekistan, Candidate of Philosophical Sciences

Umida Hikmatillo qizi Sayitova

Master student degree in Psychology (activities) of National University of Uzbekistan

ABSTRACT

The article analyzes the content and advantages of distance learning, the benefits and drawbacks of other forms of education organization. The growing importance of information and communication technologies in the education system and the impact of this process on the psyche of teachers and students are investigated

Keywords: education, distance learning, internet, information and communication technologies.

КИРИШ

Бугунги кунда таълим тараққиёти жуда тез ривожланмоқда ва ўзгармоқда. Деярли ҳар дақиқада сайёрамизнинг турли бурчакларида ўзгаришлар, янгиланишлар содир бўлиб, ҳар бир кунимиз кучли ахборот оқими остида кечмоқда. Ахборот оқими ва ҳажмининг кўплиги ҳаётнинг ҳар бир лаҳзаси ва жойида - ўқиш жараёнида, уйда, ишхона ва хатто дам олиш вақтида ҳам таъсир этмоқда (1). Ҳозирги кунда инсоният ҳаётини ахборот таъсиридан холи тасаввур этиб бўлмайди. Ҳаётни англаш, уни ўрганиш ахборотларни қидириш, топиш, саралаш, ўрганиш ва ўзлаштириш орқали кечади. Инсоннинг билимлилик даражаси ҳам маълум давр ичида шахс томонидан ўзлаштирилган ахборотларнинг кўп ёки озлиги билан белгиланади. Шунинг учун замонавий билимлар сари кенг йўл очиш таълимотни такомиллаштиришда янги информацион технологиялардан унумли фойдаланиш бугунги куннинг талабига айланди (2). Кўпчилик Интернетдан фақатгина янгиликлар билан танишиш, ахборот қидириш, электрон почтадан фойдаланиш каби хизматлар учун фойдаланиши сир эмас. Интернетнинг имкониятлари кундан - кунга ошиб бормоқда. Интернетдан фойдаланишнинг янги босқичи бошланди, яъни Интернет турли соҳаларга тадбиқ қилинди. Интернет технологиялари - масофадан ўқитиш, электрон кутубхоналар, телешифохона, телеметрология, электрон тадбиркорлик, интернет магазинлар ва бошқалар.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўзбекистон таълим тизимида сезиларли ўзгаришлар рўй бераётганлиги кун сайин яққол кўриниб бормоқда. Шу ўринда айтиб ўтишимиз жоизки, турли таълим шакллари қатори масофадан ўқитиш таълим шакли ҳам кенг қўлланилиб келмоқда. Ушбу мақолада масофавий таълим ва унинг психологик аҳамиятига тўхталиб ўтамиз. Аввало, масофавий таълим тушунчаси таърифига тўхталсак - масофавий таълим (МТ) - бу ўқитувчи ва ўқувчи бир-бири билан масофа ёки вақт орқали ажратилган сабабли, информацион технологиялардан фойдаланиб ўқув жараёнини ташкил этиши (3).

Ушбу таълим тури дунё миқёсида кенг қўлланлиб самара бериб келаётганлигини инобатга оладиган бўлсак, масофавий таълимнинг ўзига хос технологиявий турлари ва ушбу таълим шаклини ташкил этишдаги иштирокчилари мавжуд. Масофавий таълимнинг асосий технологияларига қуйидагиларни киритиш мумкин: Интерактив технологиялар:

- интернет масофавий таълим портали;
- видео ва аудио конференциялар;

- электрон почта орқали таълим олиш;
 - интернет орқали мустақил таълим олиш;
 - узоқдан бошқариш тизимлари;
 - онлайн симулятор ва ўқув дастурларининг мавжудлиги ва бошқалар
- (4).

Интернетда жойлашган кўпгина сайтларда жойлашган катта ҳажмдаги маълумотлар устидан мустақил равишда ишлаш ва янги билимлар олиш йўли – таълим олувчилар учун энг муҳим ўқув-методик база вазифасини бажаради.

Электрон почта орқали таълим эса, энг оммавий Интернет хизматларидан фойдаланиб, ўқувчи ва ўқитувчи ўртасида хатлар орқали мулоқот ўрнатиб таълим олишда намоён бўлади. Унинг ёрдамида турли хил тест, вазифа, мустақил ишларни масофавий таълим порталлари ва модулларга ҳужжатларни жойлаш мумкин.

Мустақил таълим олишда интерактив бўлмаган технологиялар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Улар қаторига қуйигиларни киритиш мумкин:

- видео, аудио ва босмага чиқарилган материаллар;
- телевизион ва радио кўрсатувлар;
- дискларда жойлашган дастурлар.

Видео ва аудио конференциялар - бу Интернет ва бошқа телекоммуникацион алоқа каналлари ёрдамида, иккита узоқлашган аудиторияларни телекоммуникацион ҳолатда бир бири билан боғлаб таълим олиш йўли. Видео ва аудио конференциялар учун катта ҳажмда махсус техника, юқори тезликка эга бўлган алоқа канали ва ўқитишни ташкил қилиш учун хизмат кўрсатувчи мутахассисларни жалб этиш керак бўлади.

НАТИЖАЛАР

Интернет орқали мустақил таълим олишда савол-жавоб ва кўрсатмаларни (матн, графика, мультимедия, дастурлар ва бошқа кўринишида) жўнатиб қабул қилишимиз мумкин.

Узоқдан бошқариш тизимлари воситасида мураккаб дастур, тизим ва ускуналарни реал ҳолатда бошқариш ва уларда ишлаш имкониятларини билан ҳам билим олиш мумкин. Узоқдан бошқариш тизимларининг асосий вазифаси ўқувчига фақатгина амалий билимларни бериш билан чекланади.

Симулятор, электрон дарсликлар ва ўқув дастурлар - бу асосан назарий ва амалий билимларни компьютер дастурлари орқали ўқувчиларга офф-лайн ҳолатида олиш тизимидир. Симулятор ва электрон дасрликлар ҳозирги кунда таълим соҳасида жуда кенг қўлланилмоқда.

Тест топшириш системалари - бу махсус дастурлар ёрдамида ўқувчиларнинг амалий ва назарий билимларни текшириш унинг асосий вазифаси бу талабалар билимларини текшириб уларни баҳолаш.

Интернетнинг масофавий таълим портали бу махсус Интернет сайтлар (оммавий онлайн очик таълим ресурслари). Ушбу сайтларнинг асосий вазифаси - таълим жараёнини ташкил қилиш, ёки бошқа шартлар билан ўқувчи ва ўқитувчи ўртасида электрон он-лайн мулоқотни ўрнатиш, ўқитувчиларга ўқув материалларни жойлаштириш ва ўқувчиларга шу маълумотлар билан ишлашга ҳамда бошқа масофавий таълим сервислардан фойдаланишга имконият яратишда намоён бўлади.

Масофавий таълимни жараёнида қуйидаги шахслар қатнашиши шарт, булар - масофавий курс муаллифи, таҳрирловчи, ўқитувчи, психолог, администратор, ҳужжатшунос, телекоммуникация ва дастурий таъминот группаси ҳамда ўқувчилар.

- Муаллиф - масофавий курсни яратувчи, уни янгиловчи ва таҳрирловчи шахс.
- Таҳрирловчи - масофавий курс муаллифига тизимни такомиллаштириш бўйича маслаҳатлар берувчи ва курсни таҳрирловчи шахс.
- Ўқитувчи - ўқувчилар билан ўқиш жараёнида мулоқотда бўлувчи ва уларга ёрдам берувчи ҳамда уларнинг билимларини текширувчи шахс.
- Психолог - ўқиш жараёнининг психологик мониторингни ташкил қилувчи шахс.
- Администратор - ўқувчиларни қабул қилиш ва ўқишдан четлаш масалаларини эчувчи ва малакали ўқитувчиларни жалб қилувчи шахс.
- Ҳужжатшунос- ҳужжатлар билан ишловчи шахс.
- Телекоммуникация ва дастурий таъминот группаси - дастурлар ва телекоммуникация ресурслар ишини таъминловчи шахслар.
- Ўқувчи - ўқув жараёнида қатнашувчи шахс.

Дарҳақиқат, ҳар бир нарсанинг ютуқ ва камчиликлари бўлгани каби масофавий таълимнинг ҳам ўз ютуқ ва камчиликлари, психологик аҳамияти мавжуд. Улар ҳақида тўхталиб ўтишдан аввал шуни айтиш лозимки, ҳеч бир метод ва таълим 100% афзаллик бермайди, келиб чиққан камчилик эса, яна бир бошқа афзалликнинг бошланиши бўлиши мумкинлигини унутмаслик керак. Қуйида масофавий таълимнинг афзалликлари келтириб ўтилади.

Масофавий таълимнинг методик, иқтисодий, социал ва психологик ютуқлари ва афзалликлари мавжуд. Методик ютуқлар ва афзалликларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- дарс жадвални қулайлиги - ўқувчи ўзига маъқул бўлган вақтда ўқув жараёнига қатнашиши мумкин:

- қулай фойдаланиш манзиллари - ўқувчи интернет кафе, уй, меҳмонхона, иш жойида ва бошқа жойлардан ўқув жараёнига қатнашиши мумкин:

- қулай ўқиш темпи - таълим, ўқувчилар янги билимларни тушуниш темпида ўтказилади:

- қулай ўқув режа - ўқув режани талабаларга индивидуал ва давлат таълим талабларига мос ҳолатда ташкил қилиш мумкин:

- маълумотлар базасини тўпланиши - олдинги ўқиган талабалар билимларини тўплаш ва ундан фойдаланиш имконияти:

- кўргазмалар қулайликлар - мультимедия имкониятларидан тўлиқ фойдаланиш имконияти:

- малакали ўқитувчиларни танлаб таълим жараёнига жалб қилиш:

- дарс жараёнини ёзиб олиш ва уни қайта кўриш имкониятининг мавжудлиги (5).

Иқтисодий ютуқлар ва афзалликларга қўйидагиларни киритиш мумкин:

- чексиз масофага таълим бериш - ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги масофа ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас:

- иш жараёнига халақит бермаслиги - ўқувчи ишдан ажралмас ҳолатда таълим олади:

- ўқувчилар сонини оширилиши - масофавий таълим технологияларни тўлиқ қўллаган ўқув муассаса талабалар сони 2-3 баробар ошиши мумкин:

- арзон нархи - масофавий таълим курслари оддий курсларга қараганда 2 ва 3 баробар арзон.

Социал ютуқлар ва афзалликларга қўйидагиларни киритиш мумкин:

Ижтимоий гуруҳларга ажратиш йўқлиги. Масофавий таълим курсида иккинчи олий ёки қўшимча маълумот олувчилар, малака ошириш ва қайта тайёргарлик ўташ истагида бўлганлар; иккинчи параллел маълумот олишни хоҳлаган талабалар; марказдан узоқда, кам ўзлаштирилган минтақалар аҳолиси; жисмоний нуқсонлари бўлган шахслар; армия хизматида бўлган шахслар; эркин кўчиб юриши чекланган шахслар ва бошқалар қатнашиши мумкин.

МУҲОКАМА

Ёш чекланишларининг йўқлиги. Ўқишга жалб қилинувчиларнинг ёш чекланишларини истисно қилинади.

Масофавий таълимнинг психологик афзалликлари қуйидагилардан иборат:

- масофавий таълимда ўқувчининг мулоқот жараёнида ўзини эркин тута олиши ва хотиржамлик ҳиссининг мавжудлиги;
- таълим жараёнида изланишларнинг, маълумотларнинг кўп ва кенг қирралилиги боис, кўриш ва эшитиш хотирасидан кенг фойдаланиши сабаб кўриш ва эшитиш хотираларининг кучайиши;
- видео дарсларнинг қайта кўриш имкони мавжудлиги сабаб идрок этилмаган маълумотларнинг қайта идрок этиш жараёнига қулайлиги;
- қулай вақт ва шароит сабаб масофавий таълим жараёнида шахснинг диққат барқарорлиги, идрок этиш кўлаמידан самарали фойдаланиши;
- масофавий таълимда ўқув материаллари ва топшириқларнинг хилма хилги шахс тафаккури ва ҳаёл жараёнларидан фойдаланиш имконини яратиш имконининг мавжудлиги.

Юқоридагилар билан бирга, масофавий таълимнинг салбий оқибатлари ва психологик камчиликларига қуйидагиларни келтириш мумкин:

- Электрон ҳолатдаги таълим ва мулоқот жараёнларга ишончсизлик. Ушбу сабабдан талабалар асосан виртуал ҳолатдаги таълим турида эмас, балки оддий (кундузги ва сиртқи) таълим турларида ўқиш истагида бўлишади.
- Давлат масофавий таълим стандартлари йўқлиги ва натижада давлат нусхасидаги диплом берилмаслиги. Шу сабабдан кўпгина масофавий таълим курслари битирувчиларига фақат ушбу курсни битирганлиги ҳақида сертификат ёки гувоҳномалар берилади.
- Виртуал муҳит ва техника таъминот билан боғлиқлиги. Бу ҳолат масофавий таълим интернет борлиги, ундан фойдаланиш нархи, тезлиги ва сервислар мавжудлигига, махсус коммуникацион техникалар мавжудлиги ва уларнинг ишлаш сифатига алоқадорлиги билан изоҳланади.
- Масофавий таълим иштирокчиларининг эркин саволлар бера олмасликлари ва ҳамманинг бирдек фаол бўлишининг чекланганлиги.
- Ўқитувчининг ҳам ҳамма талабарни етарлича билмаслиги ва унинг психик жиҳатдан толиқиши.
- Доимий виртуал мулоқотларнинг кўз нурига зарар етказиши ва мунтазам кўриш функцияси сабаб нерв-асаб толаларининг толиқишига сабаб бўлади.
- Масофавий таълим хотирани кучайтирсада, ироданинг сустлашиши ва дангасаликга олиб келади.

ХУЛОСА

Хулоса шуки, масофавий таълим дунё миқёсида кенг қўлланилаётганлиги боис юртимизда ҳам бундай таълим олиш туридан ўринли ва бардавом фойдаланишимиз мақсадга мувофиқ. Ушбу тизимнинг психологик афзаллиги ва камчиликларидан ўз ўрнида фойдаланишда аҳамият бериш ва уни самарали томонга бошқариш лозим. Талаба ёшлар ва бошқа масофавий таълимдан фойдаланаётган ёхуд фойдаланиш истагида бўлган шахсларга масофавий таълимнинг конструктив томонларини тушунтириш ва дунё таълим системаси даражасига кўтариш ҳозирги замон таълимининг талабларидан эканлигини унутмаслик керак. Зеро, ушбу таълим интернетдан ва ўз вақтидан мақсадсиз, самарасиз фойдаланаётган ёшларни вақт ва имкониятдан фойдаланишга имкон яратади.

REFERENCES

1. British Educational Communications and Technology Agency (Becta), (2004). A review of the research literature on barriers to the uptake of ICT by teachers. Retrieved from <http://www.becta.org.uk>.
2. https://www.researchgate.net/publication/342246753_Zamonavij_talim_Allaarov_a_S
3. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. – T.: Fan, 2009.
4. Allayarova, S.N. Implementation of modern information communication technologies (Ict) in higher education sector: International experience and the example of Uzbekistan (2019) International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 9 (1), pp. 386-392.
5. Воронина Т.П., Кашицин В.П., Модчанова О.П. Образование в эпоху ВИТ.–М.: АМО, 1995.
6. Tuninga R.S., Seinen I.B. The Supply and Demand of Distance Education in Russia /– The World Bank, Bureau Cross, 2000.
7. Van Braak, J., Tondeur, J., and Valcke, M. (2004). “Explaining different types of computer use among primary school teachers,” European Journal of Psychology of Education, vol. 19, issue 4, pp. 407-422.